

12. Колушев. Охотничья команда 5-го Туркестанского линейного батальона / Колушев // Разведчик. Журнал военный и литературный. – 1893. – №168. – С.1064-1065.
13. Корреспонденция «Разведчика». Каменец-Подольск // Разведчик. – 1894. – №202. – С.707.
14. Корреспонденция «Разведчика». Каменец-Подольск // Разведчик. Журнал военный и литературный. – 1912. – № 1140. – С.594-595.
15. Корреспонденция «Разведчика». Лагерь при м. Межибужье // Разведчик. Журнал военный и литературный. – 1896. – № 312. – С.889-890.
16. Лукомский А. Очерки из моей жизни / А. Лукомский // Вопросы истории. – 2001. – №3. – С.83-109.
17. Лукомский А. Очерки из моей жизни / А. Лукомский // Вопросы истории. – 2001. – №4. – С.48-74.
18. Мартынов А.И. Краткая история 46-го драгунского Переяславского императора Александра III полка / А.И. Мартынов. – СПб. : Типография Е. Евдокимова, 1899. – 240 с.
19. Михаленко А. И жили дружною семьею солдат, корнет и генерал. Страницы полковой истории Ахтырского гусарского полка / А. Михаленко. – М. : Рейтар, 2001.
20. Мелентьев М.М. Мой час и мое время : книга воспоминаний / М.М. Мелентьев. – СПб. : Ювента, 2001. – 776 с.
21. Петровский-Штерн Й. Евреи в русской армии / Йоханан Петровский-Штерн. – М. : Новое литературное обозрение, 2003.
22. Смирнов Я.С. История 65-го пехотного Московского Его Императорского Высочества Государя Наследника Цесаревича полка. 1642-1700-1890 / Штабс-капитан Я. Смирнов 1-й. – Варшава : Типография Г.Ю. Рундо, 1890. – 541, ХLI с.
23. Сысоев В.Н. Вольные работы / В.Н. Сысоев // Разведчик. Журнал военный и литературный. – 1901. – №574. – С.928-929.
24. Шигин В.В. Тайный сыск генерала де Витта / В.В. Шигин. – М. : Вече, 2011. – 384 с.

Article is dedicated alcoholic beverages of Russian Military in 1860–1914, observed characteristics in different military branches, areas of service, the official status of officers.

Key words: *Russian army, alcohol, officers, wine portion.*

Отримано: 30.05.2012

УДК 94(477.4)«17-18»(082)

А. Г. Філінюк, Т. В. Ігнат'єва

ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ І БЕССАРАБІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

У статті зроблена спроба розкрити основні аспекти та особливості розвитку торговельно-економічних взаємин між Правобережною Україною і Бессарабією наприкінці ХVІІІ – в першій половині ХІХ ст.

Ключові слова: *торговельно-економічні відносини, Правобережна Україна, Бессарабія, товари, продаж, везення.*

В умовах розгортання інтенсивності глобалізаційних процесів на сучасному етапі відбувається включення України в систему міжнародних економічних відносин. Саме тому молода українська дер-

жава має враховувати досвід розвитку торговельно-економічних відносин Російської імперії в першій половині XIX ст., важливою складовою якою була торгівля Правобережної України з Бессарабією.

Дослідженням торговельних операцій Бессарабії та Російської імперії півдню займалися радянські дослідники І. Будак, Я. Гроссул [40-42], В. Жуков [43], І. Анцупов [37-38], Я. Водарський [38], В. Томулець [51-52] та інші.

Серед наукових праць новітнього часу помітно відзначаються студії донецької дослідниці Н. Темірової, присвячені соціально-економічній еволюції поміщицьких господарств Півдня України [50]. Роль бессарабського дворянства в розвитку промисловості та транспорту досліджує Л. Циганенко [53; 55]. Молдавський науковець Н. Абакумова-Забунова, розглядаючи питання, пов'язані з життям російського населення у містах Бессарабії XIX ст., зупиняється на пріоритетних напрямках їх господарської діяльності [35].

Внаслідок російсько-турецької війни 1806-1812 рр. частина Молдавського князівства між Прутом і Дністром, яка отримала назву Бессарабія, була приєднана до Російської імперії [45]. Протягом XIX – початку XX ст. її землі входили до складу трьох уїздів двох українських губерній. Вказаний адміністративний поділ створює певні труднощі з вивчення соціально-економічної історії лівобережних районів Молдови в зазначений період, оскільки в більшості випадків у розпорядженні дослідника є статистичні матеріали по уїздах і губерніях, без виділення відповідних показників по дрібнішим адміністративним одиницям – волостям.

На нашу думку, до визначення географічного ареалу дослідження потрібно підходити з позицій принципу історизму із виділенням, наскільки це дозволяють статистичні дані джерел, території лівобережних районів Молдови. До складу ареалу необхідно включити Тираспольський і Балтський повіти, в кордонах яких знаходилось більше території лівобережжя Молдови, а також Каменську та Рашковську волості Ольгопольського повіту

Географічне розташування Правобережної України і Бессарабії сприяло розвитку торговельних зв'язків цих регіонів Російської імперії в першій половині XIX ст. Правобережжя стало одним з основних ринків збуту бессарабських товарів [52, с.79]. Бессарабські товари, як і правобережні, були, в основному, сільськогосподарського походження: виноградні вина, фрукти, шкіри, ВРХ, сіль тощо [44, с.178]. Натомість із Правобережжя у Бессарабію продавали льон, щетину, сало, масло, зерно, борошно, мед, полотно, горілку тощо [1, арк.25].

Торгували з української сторони в основному купці. Так, у жовтні 1814 р. дозвіл на привіз із Бессарабії золотих червінців отримав кам'янецький купець М.Б. Бланк [17, арк.468, 495]. Лише протягом 1817-1826 рр. свідоцтва на право закупівлі бессарабських товарів отримали близько 1,2 тис. купців, більше третини з яких були з України і, зокрема, кожний восьмий із Правобережжя. В 1829 р. у Кишиневі з 25 іногородніх купців 4 були вихідцями з Подільської губернії, 3 – з Волинської та 1 – з Київської [52,

с.79, 84]. Протягом 1831-1834 рр. для торгівлі в місті було видано 77 свідоцтв для іногородніх купців, у тому числі 32 або 41,5% купцям із правобережних губерній [51, с.108]. Одночасно у містах Правобережжя торгували і бессарабські купці, але їх кількість була значно меншою [15, арк.574].

Обов'язковою умовою завезення бессарабських товарів у межі Правобережної України та інших регіонів імперії була наявність свідоцтв від місцевого начальства про їх походження. Пов'язано це було з тим, що через нього на український і російський ринки потрапляли товари із дунайських князівств, інших володінь Оттоманської імперії та Австрії під виглядом «бессарабських». Цим заходом російський уряд намагався захистити внутрішній ринок від надмірного напливу імпорту.

Починаючи з 1825 р., торговельні відносини з Бессарабією були впорядковані «Правилами для торгівлі з Бессарабією» [24, с.90-94], за якими молдавське та валахське вина, горілка і бессарабська сіль підлягали перевезенню лише через Дубоссарську та Могилівську митниці. Через них також транспортували товари не заборонені митом. Їх власники обов'язковим порядком представити на митницю оголошення із зазначенням, для якого регіону вони призначалися. На товари для російських губерній вони отримували свідоцтва лише після сплати мита.

Товари, завезені з Бессарабії за новими правилами, поділялися на дві групи. Одну з них становила хліб, худоба, сало, птиця, м'ясо, масло, риба, фрукти, овочі, льон, клоччя; іншу – сіль, вино, тютюн, хутро, ікра, віск, клей, виправлена шкіра тощо. Перші завозились в українські та інші губернії імперії без свідоцтв і мита, на інші потрібні були свідоцтва про їх походження. Всі інші товари при транспортуванні через Дністер підлягали загальній дії тарифу 1822 р. [41, с.320]. Водночас усі товари «російського» походження, дозволені до експорту, транспортувалися в Бессарабію без свідоцтв і сплати мита. Це закономірно стимулювало розвиток торговельно-економічних взаємин Правобережної України

Запроваджені правила внесли тимчасові незручності у торгівлю російських губерній із Бессарабією, особливо для купців прикордонних українських губерній. Подільські купці змушені були скаржитися російському міністрові фінансів. На що Комітет міністрів відреагував прийняттям у 1826 р. положення «Про дозвіл російським купцям без різниці в гільдіях провозити через дністровські митниці та застави російські та бессарабські товари, крім вина та горілки» [24, с.95-97].

Проте, в розвитку торгівлі між Правобережною Україною та Бессарабією існувало немало інших перешкод, зокрема великі відстані між митницями від 60 до 200 верст, слабка розвиненість транспортних засобів, невпорядкованість шляхів сполучення, весняні повені на Дністрі, що призводило до перевищення 12-денного терміну доставки бессарабських товарів у межі Росії. Тому, починаючи з 1826 р., спеціальним положенням міністерства фінансів термін транспортування товарів був продовжений від 26 до 40 днів

[25, с.277-278]. Новим розпорядженням уряду від 1829 р. термін доставки товарів від Ізмаїльської митниці до Дубоссар і Могилева було збільшено до 40-46 днів [26, с.591-592], що позитивно позначилося на зміцненні та розширенні українсько-бессарабських торговельних відносин.

Але й після цього розвиток торговельно-економічних зв'язків України та Бессарабії наштовхувався на недосконалість функціонування митно-карантинної лінії на Дністрі, покликаної захищати російський ринок від конкуренції та різних епідемій. Саме через карантинну очистку на порожньому березі річки без продуктів харчування та кормів часто залишалися люди та худоба [52, с.85]. Попільшанням справ було лише на початку 30-х рр. XIX ст. із впровадженням положення «Про переведення Дністровської митної лінії в Бессарабії» [27, с.85-89], за яким її перемістили на Прут та Дунай, що закономірно активізувало українсько-бессарабську торгівлю, особливо в правобережних губерніях.

Ще одна перешкода в українсько-бессарабській торгівлі виникла в 1846 р., коли подільський хліб до Бессарабії можна було транспортувати лише через дністровські переправи в містах Хотині та Могилеві, а його заготівля відбувалася далеко від зазначених місць і на транспортування витрачалися значні додаткові кошти. У зв'язку з цим до Подільського губернського правління надійшла скарга кишинівського купця 1 гільдії А. Гольденберга, який поставляв хліб із Хотинського повіту в Бричанський провіантський магазин [14, арк.5-10].

Позитивним заходом на шляху розвитку торгівлі двох регіонів став царський указ від 26 вересня 1830 р. [27, с.72-73], яким місцевому купецтву була надана десятирічна пільга. За цим державним актом у перші п'ять років купці звільнялися від сплати гільдійських повинностей, у наступні три – мали платити їх четверту частину, а в останні два – половину. Пільгові умови були гарантовані й іноземним купцям, які переселилися до Бессарабії. Із числа українських і російських купців ними користувалися лише ті, що до 1830 р. були включені до складу бессарабського купецтва. Такими адміністративними та економічними заходами й поширенням загальноросійського гільдійського положення царизм залучив до торгівлі з Бессарабією багато українських, російських та іноземних купців, розширяючи їх етнічну базу.

Зростання обсягів торгівлі між Правобережною Україною та Бессарабією закономірно зумовлювало необхідність поліпшення шляхів сполучення, якісних змін у розвитку сухопутного та водного транспорту. Головними шляхами сполучення залишалися ґрунтові дороги та річки. Порівняно добрі ґрунтові дороги з'єднували з Кишиневом торговельні тракти Правобережної України, міста Одесу, Ізмаїл із виходом до кордонів Туреччини та Австрії [46, с.82].

Незважаючи на різноманітні перешкоди в розвитку водного транспорту (існування митної лінії на Дністрі, мілини, водяні млини, пороги), з роками зростала кількість суден, які перевозили вантажі та товари річками Правобережжя і Бессарабії. Приміром,

кількість галер і плотів, котрі курсували по Дністру, що зв'язував Подільську та Херсонську губернії з Бессарабією, зросла з 118 у 1837 р. до 546 у 1846 р. або майже в 5 разів [44, с.177].

Особливе місце в транспортуванні товарів у Бессарабію та в зворотному напрямі займали поромні переправи. Зокрема, в містечку Кам'янка Подільської губернії через пором в обидва боки щорічно проганяли до 4 тис. голів різної худоби, у містечку Рашків – більше 5 тис. Поромами також транспортували значні обсяги хліба. Скажімо, щорічно через Рашківецьку переправу проїжджало з товаром в обидва напрямки до 2,5 тис. підвід [7, арк.41].

Серед українсько-бессарабських товарів досить велику питому вагу займали горілка, хліб та худоба. Подільська губернія в першій половині XIX ст. стала значним постачальником хліба в Молдавію та Валахію, в тому числі для потреб дислокованих там російських військ [9, арк.5-7]. Через Могилівську та Ісаковецьку митниці поставляли хліб у Молдавію та Валахію молдавській боярин К. Прункул [9, арк.9], кам'янецькі купці, а також ямпільські, моголівські, гайсинські поміщики [9, арк.30, 75]. Деякі з них вже мали чималий досвід торгівлі з цими регіонами [9, арк.128]. Хліб перевозився без мита, і при потребі транспорту (від 50 до 100 фур) супроводжувалися конвойними командами. У такий спосіб із Подільської губернії доставляли борошно, крупи, овес у бухарестський, турновський, слатинський і бачинський магазини [9, арк.140, 154, 160, 161].

Хлібній торгівлі сприяла різниця в цінах. Якщо, наприклад, ціни на крупи в Подільській губернії коливалися від 10 до 11 руб. за четвертину, така ж мірка борошна коштувала близько 6 руб. [16, арк.6], то в Бессарабії відповідно – більше 16 і 13 руб. [10, арк.9]. Ось чому лише через Могилівську митницю з Подільської губернії в Бессарабію щорічно вартість проданого зерна досягала майже 100 тис. руб. [41, с.333]. Основними постачальниками хліба виступали подільські міста [4, арк.1] і Кам'янецький, Брацлавський повіти [1, арк.1, 1зв., 4]. На зростання обсягів продажу українського хліба вплинули сильні засухи та враження зернових посівів у Бессарабії сараною.

Незважаючи на те, що Бессарабія велику кількість хліба закупляла в українських губерніях, одночасно деяку частину власного хліба вона продавала в Подільську губернію. Наприклад, у 1821 р. на його територію було завезено хліба майже на 44 тис. руб. [41, с.333]. У наступні роки бессарабські посівні площі були збільшені і землеробство поступово перетворилося в провідну галузь господарства.

На початку 30-х рр. XIX ст. за розмірами посівних площ, врожайністю та збором зернових Бессарабія належало одне з перших місць серед інших губерній європейської Росії [53, с.166]. Завдяки цьому та безмитному ввезенню хліба в російські губернії (за указом від 1834 р.) [28, с.291] регіон став збільшувати виробництво та продаж товарного хліба.

Поряд із хлібною торгівлею важливе місце займала торгівля горілкою та спиртом. Так, протягом 1819-1826 рр. щорічно через Могилівську митницю, переважно, з Подільської губернії в Бессарабію продавалось спирту та горілки на суму більше 900 тис.

руб. Шляхи транспортування цього товару йшли через Хотин, Атаки, Сороки, Рашків, Бендери, Маяки і т. д. [51, с.98-99, 100-101]. Але оскільки гуральництво з успіхом також розвивалося і в Бессарабії, звідки горілка потрапляла в Правобережжя, то в наступні десятиріччя обсяги поставок української горілки зменшились. У 1832 р. з Подільської губернії було вивезено в Бессарабію лише біля 150 тис. відер спирту [1, арк.25; 37, арк.16]. На кінець 30-х рр. XIX ст. поставки української горілки до Бессарабії, Валахії та Молдавії зростають і переважають 500 тис. відер [2, арк.3зв.]. Ці обсяги продажу збереглися і в 50-х рр. XIX ст. [39, с.29]. Очевидно, цьому сприяло те, що з 1838 р. на запит предводителя подільського дворянства графа Пшездзецького було отримано дозвіл у міністра фінансів на безмитний вивіз вина та спирту в Молдавію та Валахію [32, с.542-543].

Бессарабські та молдавські алкогольні напої у великій кількості завозилися в Україну та російські губернії, що суперечило інтересам місцевих виробників. Тому російський уряд, по-перше, 21 грудня 1823 р. видав сенатський указ про встановлення акцизу на ввезену в Росію бессарабську горілку по 6 руб. з відра [23, с.1335-1336], яким прагнув захистити своїх товаровиробників і торговців. По-друге, як зазначалося, для транспортування в межі Російської імперії бессарабського вина та горілки призначалися лише Дубоссарська та Могилівська митниці, через які в 1825 р. було ввезено більше 105 тис. відер вина [25, с.294]. Таким заходом царизм намагався обмежити не тільки бессарабський імпорт горілки та вина, але і його контрабанду з австрійських і турецьких земель.

За обсягом виробництва вина Бессарабія займала перше місце в Російській імперії. Протягом сорока років (1819-1858) його обсяги зросли з 1 млн. до 3 млн. відер. [46, с.53], або в три рази. Так, за підтримки бессарабського графа Паравічіні в околицях Акермана була заснована колонія Шабо зі зразковим виноградарським господарством. З цього часу бессарабські вина стають одним із головних предметів експорту. Починаючи з 40-х рр. XIX ст., регіон виробляв більше вина, ніж решта губерній Росії разом узяті. Ціна на вино коливалась від 30 коп. до 4 руб. за цebro, в залежності від якості [53, с.165]. Вино продавали в Київську, Подільську, російські губернії та Польщу [40, с.84]. Гуртовим продажем волоського вина з Молдавії у містечку Меджибіж Подільської губернії займався молдавський купець [8, арк.169]. Російські купці перевозили волоські вина з Одобешт через Ісаківці [48, с.52] звідки воно потрапляло на місцеві ярмарки, зокрема в м. Балту [5, арк.1].

Як свідчить аналіз митних відомостей, протягом 1817-1824 рр. через Дубоссари, Могилів, Маяки, Овідіополь, Паркани в межі Росію було ввезено більше 222 тис. відер вина. У зв'язку з тим, що з 1826 р. молдавські вина дозволялося транспортувати через усі митні пункти Новоросійського краю [25, с.294], обсяги його продажу почали інтенсивно зростати, що, в свою чергу, зумовило відкриття нових митних пунктів. Так, 26 серпня 1829 р. в містечку Кам'янка Подільської губернії була заснована митна застава

для транспортування російських і бессарабських виробів, у тому числі бессарабського вина з Бендерського, Яського, Оргіївського та Хотинського цинутів [27, с.390].

Із розвитком товарного скотарства до середини XIX ст. Бессарабія перетворилася у значного поставщика худоби та продуктів тваринництва [46, с.52]. Звідти у Правобережну Україну ввозили ВРХ, вівці, кози, коні, а також шкіру, сало, твердий овечий сир, вовну. В 1822 р. через Ісаковецький карантин з регіону було ввезено 1,4 тис. шт. коней, бичків корів майже на 25 тис. руб. Водночас було завезено 2,4 тис. шт. заячяч і овечих шкір на суму майже 2 тис. руб. [20, арк.107-698]. Протягом 1821-1826 рр. через Могилівську митницю в Подільську та інші правобережні губернії було ввезено худоби приблизно на 265 тис. руб., шкіри – на 78 тис. руб. та сала – на 11 тис. руб., а через Ісаковецьку – худоби на 125 тис. руб. асигнаціями [52, с.81]. Кам'янецькі купці З гільдії П. Горвіц і Д. Барондес неодноразово купували худобу в Бессарабії. За один раз кожний з них за дозволом Подільського губернатора приганяв до 600 голів різної худоби [21, арк.439].

В 40-х рр. XIX ст. найбільші отари мериносів овець тримали заводчики Бендерського та Аккерманського повітів. У цих та Ізмаїльському, Бельцівському повітах набуло розвитку табунно-заводське конярство. У 1828 р. в Бессарабії було 70 приватних конезаводів, на кожному з яких відгодовувалось від 80 до 300 коней [53, с.163].

Бессарабські промисловці займалися, одночасно, і посередницькою торгівлею худоби. Вони дешево купували телят у Подільській губернії (по 1,5 руб. сріблом за шт.) і після їх відгодівлі продавали в Галичину, але вже по цінах, що переважали попередні в 5-6 разів [33, с.187].

Із правобережних губерній в Бессарабію продавали вироби з льону та конопель. Вартість окремих з них, вивезених через Могилівську та Ісаковецьку митниці, становила від 85 до 183 тис. рублів. У регіон щорічно завозилось біля 4 млн. аршинів простого полотна [41, с.333].

До Бессарабії з Правобережної України вивозились і промислові вироби. Ремісничі, фабричні й інші товари везли з Бердичева, залізо та чавун – із Києва, борошно, крупи – з Поділля, папір і фарфор – із Волині [52, с.83]. У Молдавію подільські та бердичівські купці через Гусятинську та Волочиську митниці відправляли у великій кількості віск. Його транспортували через Кишинів у Яси, де ціна на нього була значно вищою за віденську [3, арк.8]. У Бессарабію з Волинської та Київської губерній продавали значну кількість смоли [51, с.102].

Важливе місце у бессарабсько-українській торгівлі відігравала сіль, річний видобуток якої становив 2,2-4,4 млн. пудів. Російська імперія була зацікавлена у збільшенні її поставок. Тому 21 жовтня 1809 р. була затверджена доповідь міністра внутрішніх справ «Про посилення розробки молдавської солі та про її запаси в Подільській та Херсонській губерніях» [21, с.1220]. Значна її час-

тина безмитно направлялася у Волинську, Подільську, Київську та Херсонську губернії, а також до дніпровських пристаней, звідки водним транзитом – до Білорусії. З 1811 р. сіль дозволялося транспортувати сухопутними шляхами сполучення та через морські порти [22, с.677].

Через дністровські митниці у правобережні губернії сіль завозилась і з Акерманських озер [52, с.81]. Її збут у Поділлі сягав від 216,4 тис. пудів у 1828 р. до 320,8 тис. пудів у 1835 р.; у Волині до 190,4 тис. пудів; у Київщині до 253 тис. пуд. В 40-х рр. XIX ст. в Україну завозили найбільші обсяги бессарабської солі – від 2,5 млн. пудів у 1843 р. до 3 млн. пудів у 1845 р [49, с.66]. Тільки на Київщину протягом 1842-1848 рр. її завезли 1,5 млн. пудів, що в середньому становило 187 тис. пудів на рік. Ціна солі протягом першої половини XIX ст. зазнала малих коливань і становила від 60 до 86 коп. за пуд [45, с.367, 510-513].

З роками соляна торгівля набула таких розмірів, що царським указом від 3 грудня 1821 р. за її ввіз почали збирати мито по 40 коп. за пуд [12, арк.5]. Це було спричинено розробкою кримських соляних промислів, але торгівля сіллю продовжувала розвиватися. З цією метою російський уряд протягом трьох років (1836-1838) у вигляді експерименту дозволив «очищати» (проходити карантин) сіль у Ліпканській митній заставі [29, с.813-814].

Достатньо популярним серед бессарабських товарів був чорнослив [46, с.59]. Лише через Могилівську митницю в 20-х рр. XIX ст. у Подільську та інші українські губернії продавалось свіжих і сушених фруктів майже на 105 тис. руб. [52, с.80]. Ними торгували як українські, так і бессарабські міщани прикордонних міст і містечок [19, арк.88, 812], які в 1847 р. завезли у внутрішні губернії імперії 70 тис. пудів чорносливу [31, с.131].

Предметом бессарабської торгівлі протягом першої половини XIX ст. був тютюн, який частково збували в Київській, а решту відправляли до Херсонської, Полтавської та інших губерній України та Росії. Значним попитом у Правобережжі користувалися бессарабська риба та рибопродукти [18, арк.813], які привозили кишинівські купці на київські Контракти [45, с.547].

Із Бессарабії в Правобережну Україну доставляли промислові (мануфактурні) товари, але їх частка була незначною, що було спричинено тимчасовим зростанням місцевої текстильної промисловості в 20-х рр. XIX ст. В 1824 р. до намісника Бессарабії графа М. Воронцова надійшло прохання турецьких підданих М. Поповича і Д. Михайлова, які в м. Кишиневі створили фабрики «турецьких» ситцевих хустин, про надання їм дозволу на продаж свого товару в Росію. Водночас австрійські піддані І. Галані та Г. Рига відкрили у місті дві фабрики з виробництва бавовняних і напівшовкових виробів. Усі вони одержали пільги щодо сплати всіх казенних податків, дозвіл на привіз із-за кордону різних машин і матеріалів, а не обкладені митом готові вироби продавалися в українські та внутрішні російські губернії через Дубоссарську і Могилівську митниці [25, с.321-323].

Багато товарів із Правобережної України продавалися на ярмарках Кишинєва, Бельцях й Ізмаїлу. В кінці 40-х рр. XIX ст. Кишинїв перетворився в один з основних центрів збуту виробів Подільської губернії [30, с.17]. Скажімо, на ярмарки Ізмаїла сукно привозилось переважно з Київської губернії [41, с.330]. Всього в Бессарабії збираюлось від 20 до 30 річних ярмарків у 17 населених пунктах [44, с.178], куди часто приїздили купці Правобережжя. У Дмитрієвському ярмарку Кишинєва брали участь подільські купці із залізними та чавунними виробами, канатами, склом, шовковими тканинами тощо. З Київської губернії привозили ліс і лісоматеріалами. Як правило, кількість правобережних купців була незначною, але вартість їх товару становила 40% від загальної ціни всіх товарів [41, с.329]. Сюди з товарами також приїздили закордонні та російські купці [52, с.108].

Перебуваючи у нерозривному зв'язку з торгами та базарами, великі ярмарки сприяли розвитку постійної торгівлі в містах та містечках як Бессарабії, Молдавії, так і Правобережної України. Приміром, у Балті та інших близьких до Бессарабії подільських містах існували спеціальні крамниці, де торгували завезеними з Молдавії товарами. Значний інтерес до торгівлі з Бессарабією виявляли купці Києва, Переяслава та інших міст [32, с.542-543].

В 20-х рр. XIX ст. чимала кількість товарів надходила до Бессарабії через Могилівську митницю: горілка, хліб, шкіри, залізо, чавун, посуд і скло, конопляна олія, льон тощо [52, с.83]. Також нею завозили турецькі шовкові та бавовняні тканини до м. Могилєва Подільської губернії, куплені в Молдавії та Валахії [13, арк.64]. Вартість товарів, які перевозили Могилівською митницею, коливалася від 1 до 2 млн. асигнаціями.

Торгівля з Молдавським князівством промисловими товарами та сировиною відбувалася через Скулянську митницю. Частина їх доставлялася з Київської, Подільської та інших українських і російських губерній. На митницю з Молдавського князівства поступали сіль, виноградне вино, бавовняні та вовняні вироби, бакалія і т.п. Іноземні товари, які ввозились через митницю, призначалися не тільки для Бессарабії, а й для правобережних губерній [46, с.93].

Інший важливий шлях транспортування товарів з Молдавії та Валахії в Правобережжя пролягав через Одесу. Ним потрапляли у Вінницький повіт Подільської губернії волоське вино, горіхи, сливи [11, арк.63-64]. Контрабанда через Дністер, особливо хлібом і борошном, була ще одним засобом торгівлі між прикордонними регіонами Поділля та Бессарабії [6, арк.123-126].

Отже, в першій половині XIX ст. торговельно-економічні відносини Правобережної України, Бессарабії, Молдавії та Валахії відзначалися зростанням інтенсивності й обсягів, хоча митно-карантинна лінія на Дністрі, великі відстані між митницями, невпорядкованість шляхів сполучення та інше уповільнювали їх темпи. Асортимент українсько-бессарабського товарообігу був значним, але пріоритетне місце належало українському хлібові та бессарабській солі, спиртним напоям. Це зумовлювалось роз-

витком товарного землеробства в Правобережжі та природно-кліматичними умовами й виробництвом Бессарабії. Незважаючи на значний розвиток торгівлі між регіонами, вона зосереджувалась у руках російських і іноземних купців, а частка українських становила трохи більше третини.

Список використаних джерел:

1. ЦДІА України в м. Києві, ф. 442, оп. 1, спр. 1198, 198 арк.
2. ЦДІА України в м. Києві, ф. 442, оп. 1, спр. 2790, 412 арк.
3. ЦДІА України в м. Києві, ф. 442, оп. 1, спр. 6903, 64 арк.
4. ЦДІА України в м. Києві, ф. 442, оп. 66, спр. 223, 18 арк.
5. ЦДІА України в м. Києві, ф. 442, оп. 66, спр. 237, 334 арк.
6. ДАВО, ф. 521, оп. 2, спр. 2, 128 арк.
7. К-ПМДА, ф. 33, оп. 1, спр. 5, 48 арк.
8. К-ПМДА, ф. 115, оп. 2, спр. 2, 198 арк.
9. К-ПМДА, ф. 226, оп. 80, спр. 589, 166 арк.
10. К-ПМДА, ф. 226, оп. 1, спр. 742, 44 арк.
11. К-ПМДА, ф. 227, оп. 1, т. 1, спр. 404, 69 арк.
12. К-ПМДА, ф. 227, оп. 1, т. 1, спр. 1172, 151 арк.
13. К-ПМДА, ф. 227, оп. 1, т. 1, спр. 1341, 76 арк.
14. К-ПМДА, ф. 227, оп. 1, т. 1, спр. 5523, 18 арк.
15. К-ПМДА, ф. 227, оп. 1, т. 1, спр. 1529, 762 арк.
16. К-ПМДА, ф. 228, оп. 1, спр. 1324, 67 арк.
17. К-ПМДА, ф. 257, оп. 1, спр. 7, 512 арк.
18. К-ПМДА, ф. 257, оп. 1, спр. 8, 818 арк.
19. К-ПМДА, ф. 257, оп. 1, спр. 10, 854 арк.
20. К-ПМДА, ф. 257, оп. 2, спр. 18, 793 арк.
21. ПСЗРИ-I. – 1809. – Т.30. – № 23922. – С.1220.
22. ПСЗРИ-I. – 1811. – Т.31. – № 24672. – С.677.
23. ПСЗРИ-I. – 1823. – Т.38. – № 29706. – С.1335-1336.
24. ПСЗРИ-I. – 1825. – Т.40. – № 30243. – С.90-94.
25. ПСЗРИ-II. – 1826. – Т.1. – № 195. – С.294.
26. ПСЗРИ-II. – 1829. – Т.4. – № 3078. – С.591-592.
27. ПСЗРИ-II. – 1830. – Т.5. – № 3652. – С.390.
28. ПСЗРИ-II. – 1834. – Т.9. – № 7700. – С.291.
29. ПСЗРИ-II. – 1836. – Т.11. – № 9408. – С.813-814.
30. Военно-статистическое обозрение Российской империи. – Т.Х. – Ч.2. – Подольская губерния. – СПб., 1849. – 96 с.
31. Журнал министерства государственных имуществ. – 1848. – № 3. – С.131.
32. Подольские губернские ведомости. – 1838. – № 51. – С.542-543.
33. Подольские губернские ведомости. – 1848. – № 29. – С.187.
34. Столянский Н.П. Девять губерний Западнорусского края в топографическом, статистическом и историческом отношениях / Н.П. Столянский. – СПб. : Тип. Гогенфельдена и К^о, 1866. – 200 с.
35. Абакумова-Забунова Н.В. Русское население городов Бессарабии XIX в. / Н.В. Абакумова-Забунова. – Кишинев : Business-Elita, 2006. – 519 с.
36. Анцупов И.А. Аграрные отношения на юге Бессарабии: 1812–1870 гг. / И.А. Анцупов. – Кишинев : Штинца, 1978. – 262 с.
37. Анцупов И.А. Сельскохозяйственный рынок Бессарабии в XIX в. / И.А. Анцупов. – Кишинев : Штинца, 1981. – 251 с.
38. Водарский Я. Дворянское землевладение в России в XVII – первой половине XIX в. (Размеры и размещение) / Я. Водарский. – М. : Наука, 1988. – 301 с.

39. Голобуцький В.О. Економічна історія Української РСР. Дожовтневий період / В.О. Голобуцький. – К., 1970. – 298 с.
40. Гросул Я. Крестьяне Бессарабии (1812-1861 гг.) / Я. Гросул. – Кишинев : Госиздат Молдавии, 1958. – 397 с.
41. Гросул Я.С. Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812-1861) / Гросул Я.С., Будак И.Г. – Кишинев : Cartea Moldovenească, 1967. – 400 с.
42. Гросул Я.С. Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1861-1905 гг.) / Я.С. Гросул, И.Г. Будак. – Кишинев : Cartea Moldovenească, 1972. – 603 с.
43. Жуков В.И. Города Бессарабии 1861-1900 гг. Очерки социально-экономического развития / В.И. Жуков. – Кишинев : Штиинца, 1975. – 291 с.
44. Исторические корни связей и дружбы украинского и молдавского народов. – К. : Наук. думка, 1980. – 323 с.
45. История внешней политики России. Вторая половина XIX в. / под ред. А.Н. Сахарова. – М. : Междун. отношения, 1997. – 672 с.
46. История народного хозяйства Молдавской ССР (1812-1917). – Кишинев : Штиинца, 1977. – 351 с.
47. Пухальский И.Д. Внешняя торговля зерном в Бессарабии в 1850-1902 гг. / И.Д. Пухальский // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. – Кишинев : Картя Молдовеняскэ, 1966. – С.654-657.
48. Скалецкая О.Ю. Русские и украинские купцы на рынках Молдавии (1791-1812 гг.) / О.Ю. Скалецкая // Россия и Юго-Восточная Европа. – Кишинев, 1984. – С.50-54.
49. Слабеев І.С. З історії першесного нагромадження капіталу на Україні (чумацький промисел і його роль у соціально-економічному розвитку України XVIII – першої половини XIX ст.). / І.С. Слабеев. – К. : Наук. думка, 1964. – 140 с.
50. Темірова Н.Р. Помішки України в 1861-1917 рр.: соціально-економічна еволюція / Н.Р. Темірова. – Донецьк : ДонНУ, 2003. – 319 с.
51. Томулец В. Реализация товаров из Украины и других губерний России на бессарабском рынке (1812-1868 гг.) / Валентин Томулец // Историко-політичні проблеми сучасного світу : зб. наук. ст. – Чернівці : Рута, 2002. – Т.9. – С.97-116.
52. Томулец В.М. Торгові зв'язки Бессарабії з Україною в 1812-1830 рр. / Валентин Томулец // Укр. іст. журн. – 1987. – № 6. – С.78-85.
53. Циганенко Л. Вплив дворянських родин Бессарабії на економічний розвиток краю (перша половина XIX ст.). / Л. Циганенко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. / голова редкол. О.П. Ресніт. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2008. – Вип. XV – С.158-174.
54. Шемяков Д.Е. Очерки экономической истории Бессарабии эпохи империализма / Д.Е. Шемяков. – Кишинев : Штиинца, 1980. – 250 с.
55. Циганенко Л. Роль бессарабського дворянства в розвитку промисловості та транспортної інфраструктури краю (XIX – початок XX ст.) / Л. Циганенко – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Viz/2008_1/Cihanenko_1.pdf.

An attempt to discover the main aspects and features of the development of trade and economic relations between the Right-Bank Ukraine and Bessarabia late eighteenth – in the first half of the nineteenth century.

Key words: *trade and economic relations, the Right-Bank Ukraine, Bessarabia, products, sale, importation.*

Отримано: 22.03.2012